

*Prof. dr. Refik Ćatić
Elvedina Omerčić, prof.*

FEMINIZACIJA NASTAVNIČKOG POZIVA

Sažetak

Sve je prisutniji obrazovni fenomen feminizacije nastavničkog poziva. U ovom radu istraživali smo stanje ove pojave na Univerzitetu u Tuzli.

Našim istraživanjem dobili smo podatak da je broj muškaraca koji su diplomirali na ovom Univerzitetu 1208, a žena nastavnica 3779. Najviše nastavnika je diplomiralo na Filozofskom fakultetu (89, 72 %).

Feminizacija nastavničkog poziva nije prisutna jedino na Fakultetu za tjelesni odgoj i sport, međutim, to nije promijenilo univerzitetsku sliku feminizacije nastavničkog poziva.

Razlozi za postojanje ove pojave su brojni, a najčešći je tradicionalno stereotipno mišljenje da je odgoj i obrazovanje ženska profesija.

UVOD

Feminizacija nastavničkog poziva je savremeni fenomen koji nije zaobišao ni naš obrazovni sistem. Očituje se u disproporcionalnom broju nastavnica i nastavnika u obrazovnim institucijama. O „maskulinizaciji“ neke profesije nikada se ne raspravlja, jer to je standardizirana, uobičajena norma, obrazac ponašanja koji preovladava u poslovnom svijetu. Međutim, čim se neka profesija „feminizira“, počinje se raspravljati o eventualnom lošem utjecaju na tu profesiju.

Bilo bi nezahvalno feminizaciju nastavničkog poziva odrediti kao pozitivnu ili negativnu. Na narednim stranicama opisat ćemo ovu pojavu, analizirati je i pokušati dati eventualne odgovore na pitanje, zbog čega se ona javlja.

Kako bismo bolje opisali ovu pojavu, počet ćemo sa definicijama osnovnih pojmova korištenih u ovom istraživanju. Ti pojmovi su: „feminizacija“, „profesija“, i „feminizirani odgoj“.

„Feminizacija“

„Feminizacija najčešće označava pojavu ženskih osobina ponašanja ili ženskih sekundarnih oznaka kod muškaraca. Može biti hormonalno ili psihogeno uslovljena. Ovaj pojam u savremenom smislu dopunjava se ukazivanjem da neki segmenti ili modeli društvene organizacije počinju da se 'feminiziraju', odnosno da u njima većinu zaposlenih čine žene, kao što je npr: feminizacija škole i nastavničkog poziva, feminizacija medicine, socijalnog rada.“¹

„Profesija“

„Reč 'profesija' je latinskog porekla (lat. professio) i označava zanimanje, poziv, djelatnost u smislu karijere. U sociološkom pogledu termin profesija ne označava ni preduzetnike, ni radnike, ni državne činovnike, a ni zemljoradnike, mada većina ljudi koji obavljaju ova zanimanja izvršavaju profesionalno (dobro znalački, odnosno, ono im je stalno zanimanje i od njega žive oni i članovi njihove porodice). To znači da pojam profesije sociolozi ne izjednačavaju sa zanimanjem, zvanjem (specijalizovano obrazovanje) ili pozivom.“²

„Feminizirani odgoj“

„Feminizirani odgoj – odgajanje djece i omladine na način koji ih čini previše nježnima i osjetljivima. Pojmom feminiziranog odgoja u porodici neki pedagozi tumače jednostavnim uticajem ženske okoline na dijete (majka, starija sestra, baka, tetka), a pojavu feminiziranog odgoja u školi tumače činjenicom da je među prosvjetnim radnicima i odgajateljima sve veći broj žena. Premda bi iz pedagoških razloga bilo poželjno, naročito u školama drugog stupnja, da je među nastavnicima i odgajateljima podjednak broj

¹ www.wikipedia.org; Preuzeto iz knjige Ivana Vidanovića, *Rečnik socijalnog rada*

² www.beotel.yu/nenadic/profesija.html.

muškaraca i žena, ipak se ne može prihvatiti stanovište da žena nastavnik uvijek djeluje u pravcu feminizacije odgoja.“³

Historija feminizacije nastavničkog poziva u Bosni i Hercegovini

Historija feminizacije nastavničkog poziva u našoj zemlji ima korijene u početku obrazovanja ženske djece, a masovniji primjeri opismenjavanja ženske djece se javljaju za vrijeme Osmanskog carstva.

Međutim, obrazovanje djevojčica najbližije današnjem obrazovanju počinje tek dolaskom Austro-Ugarske u Bosnu i Hercegovinu. U ovom vremenu pronalazimo i primjere diskriminacije prema ženama prikazane kroz prizmu nastavničkog poziva. U Austro-Ugarskoj monarhiji učitelji i učiteljice nisu ravnopravno tretirani u pogledu plaćanja, ali pored toga bilo je još mnogo primjera nehumanog odnosa prema njima.

„Učiteljice koje su od 1. 4. 1908. godine naredbom Zemaljske vlade imale naziv

'gospođa učiteljica' nisu imale lokalnog dohotka.

Naredbom Zemaljske vlade broj: 3800 od 11. 1. 1908. godine, učiteljicama je bilo zabranjeno da se udaju. Ako bi se učiteljica udala, značilo je, prema odredbama zakona, da se odriče službe. Tada bi dobila otpremninu, a vrata škole bi joj se zauvijek zatvorila. Učiteljica se, da bi ostala u službi, mogla udati samo za učitelja. Najprodorniji učitelji su protiv ovakvog zakona digli svoj glas, ali on je ostao na snazi sve do 1918. godine.“⁴

Za vrijeme Austro-Ugarske monarhije u našoj zemlji otvorile su se prve škole za obrazovanje učiteljica. Godine 1871. u Bosnu je došao katolički ženski red pod nazivom „Kćeri Božje ljubavi“, pri kojem je učiteljska škola radila od 1884. godine. U ovoj školi učenice su živjele pod samostanskim tretmanom i u internatu, a pored učenica katoličke vjere bilo je i učenica drugih vjeroispovijesti. Npr., u školskoj 1904./05. godini učenica katoličke vjeroispovijesti je bilo 64, 13 učenica je bilo pravoslavne, a četiri učenice jevrejske vjeroispovijesti. U to vrijeme ni jedna konfesionalna škola nije imala toliki procenat učenika drugih vjera.

Ova škola je značajna po tome što je to prva učiteljska škola sa administrativno-upravnim i nastavnim praksom u našoj zemlji.

³ Grupa autora: *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Zagreb, 1963.

⁴ Prpić Mitar: *Stazama prosvjete i kulture*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1966., str. 27.

Za afirmaciju ženskog nastavničkog kadra zaslužne su i dvije Engleskinje: Adelina Paulina Irbi i Mis Makenzi. One su bile neka vrsta modernih sofista, nakon završenih studija putovale su Evropom, a najduže su se zadržale na Balkanu.

U Sarajevu su 1866. godine osnovale školu za žensku djecu, a poslije je od ove škole nastao Zavod za obrazovanje ženskog podmlatka pod imenom „Zavod Mis Adeline Pauline Irbi“, koja je i finansirala ovaj zavod, uz pomoć imućnih ljudi i evropskih fondova.

Godine 1908. začeta je ideja o osnivanju srpske učiteljske škole u BiH, ali do realizacije ipak nije došlo, jer su se crkveni poglavari bojali da bi se većina učenika opredijelila za učiteljski poziv, a što bi išlo na štetu Crkve.

Po nacionalnoj strukturi, najveća nepismenost je bila kod Muslimana. Nepismenost je još više bila izražena kod ženske djece, jer dugo nisu postojale škole namijenjene posebno za obrazovanje ženske djece, a mnogi roditelji nisu dozvoljavali da njihove djevojčice idu u mješovite škole.

Da bi taj jaz malo smanjila, Zemaljska vlada je 1894. godine otvorila privatni tečaj za obrazovanje muslimanskih djevojčica u dobi od 7 do 14 godina.

„Tečaj je otvorila Olga Horman uz pristanak reis-ul-uleme. Na njemu se učilo čitanje, pisanje i ženski ručni rad. Tečaj je 1897. godine pretvoren u osnovnu školu za muslimanske djevojčice. Godine 1913., tačnije 9. rujna, otvoren je u Osnovnoj školi u Sarajevu trirazredni tečaj za obrazovanje učiteljica Muslimanki. Taj tečaj su mogle pohađati Muslimanke koje su svršile višu djevojačku školu.“⁵

„Prve Muslimanke koje su u maju 1909. godine položile 'Ispit za osposobljenje učiteljica' u Sarajevskoj ženskoj ruždiji su bile: Husnija Berberović, Munira Muftić, Nafija Karić (položile s odličnim) i Vasvija Čajo (položila s dobrim uspjehom).

Husnija Berberović i Behija Uksinagić su 13. aprila 1915. godine proglašene 'učiteljicama za samostalno vršenje učiteljske službe u narodnim osnovnim školama u Bosni i Hercegovini'. To su bile prve Muslimanke učiteljice koje su poslije položenog maturalnog ispita za preparandije položile ispit za definitivne

⁵ Pejanović, Đorđe: *Srednje i stručne škole u Bosni i Hercegovini od početka do 1941. godine*, Svjetlost, Sarajevo, 1963., str. 162 – 163.

učiteljice. Krajem Austro-Ugarske monarhije ravnatelj ove škole je bio poznati književnik Edhem Mulabdić.⁶

Viša djevojačka škola bila je novi tip škola namijenjen obrazovanju ženske mladeži. Viša djevojačka škola otvorena je 1883. u Sarajevu. Potom su otvorene više djevojačke škole u Mostaru, školske 1893./04., te u Banjoj Luci, 1898. /09. školske godine. Osnovni uvjet za upis na ovu školu bila je završena osnovna škola.

Godine 1913. došlo je do reorganizacije ovih škola. Tada su stručna odjeljenja odvojena u posebne škole. I od tada postoje, osim navedenih viših djevojačkih škola u Sarajevu i Banjoj Luci, i ženske stručne škole u Sarajevu, Banjoj Luci, Mostaru i Tuzli. U ovim školama bitan predmet je bilo šivanje i krojenje muških i ženskih haljina. Interesiranje roditelja za ove škole je bilo dosta veliko, pa je broj upisanih učenica bio znatno veći nego u drugim školama. Imale su interkonfesionalni karakter, ali se u njih ipak nisu upisivale učenice muslimanske vjeroispovijesti.

„Po uzoru na državne više djevojačke otvoreno je u Bosni i Hercegovini do kraja austrougarske okupacije 15 privatnih viših djevojačkih škola.

Sve su imale konfesionalni karakter (po jedna muslimanska i pravoslavna i 13 katoličkih). Privatne više djevojačke škole su se između sebe najviše razlikovale u vjerskoj obuci i nacionalnoj grupi predmeta. Pravoslavna i muslimanska privatna viša djevojačka škola su se nalazile u Sarajevu, a katoličke više djevojačke škole su se nalazile u Sarajevu, Tuzli, Bihaću, Zenici, Mostaru, Travniku, Livnu, Jajcu, Budžuku kod Banje Luke.“⁷

Nakon što je Austro-Ugarska monarhija prestala da vlada u našoj zemlji, porastao je broj učenika u svim školama, pa tako i u učiteljskim. I u Kraljevini Jugoslaviji bilo je dosta primjera diskriminativnog odnosa prema ženama.

Školske 1933./34. i 1934./35. godine bio je zabranjen upis ženske djece u učiteljske škole. Kao razlog se navodilo da je u učiteljskom pozivu mnogo više žena nego muškaraca. Ovo dokazuje kako se feminizacija nastavničkog poziva smatrala, a i danas se, uglavnom, smatra, negativnom pojavom. Pravi razlog ove zabrane je bio strah od „hiperprodukcije“ ovog kadra. Čak nekoliko

⁶ Pejanović, Đorđe: ibid., str. 163.

⁷ Pejanović Đorđe, ibid., str. 163.

puta u vremenskom periodu između dva svjetska rata proglašavana je bojazan od prevelikog broja učitelja, odnosno učiteljica.

Prva učiteljska škola kakve danas poznajemo nastala je u Sarajevu, spajanjem muške i ženske učiteljske škole u jednu, spolno mješovitu školu. Potom su se reformirale i nastale učiteljske škole u Mostaru, Derventi i Banjoj Luci.

Nakon Drugog svjetskog rata, kako u svijetu tako i kod nas, feminizacija nastavničkog poziva postaje sve izraženija pojava. To je naročito bilo vidljivo u osnovnim školama.

Različita su objašnjenja za nastanak toga, a svi razlozi su prikazivali ženu kao podređenu muškarcu, pa je tako nastavnička profesija bila percipirana kao manje privlačna. Neki od tih razloga su: loš status učitelja pa samim tim nemogućnost napredovanja, teške prepreke koje se moraju savladati da bi se stekao društveni ugled. Na području našeg istraživanja feminizacije nastavničkog poziva, Tuzlanskom kantonu, nastavnički kadar uglavnom stječe svoje obrazovanje na Univerzitetu u Tuzli. Međutim, u nekim područjima na radnim mjestima je još uvijek moguće sresti učitelje, odnosno učiteljice, koji su svoje formalno obrazovanje stekli na Učiteljskoj školi u Tuzli, koja je osnovana 1945. godine.

U svojih pedesetak godina postojanja, ova škola je iškolovala veliki broj učitelja, odnosno učiteljica.

Godine 1972. sve učiteljske škole u Bosni i Hercegovini prestale su s radom. Sarajevska učiteljska škola, koja se od 1963. godine zvala „Marija Pozderac“, prestala je sa radom 31. 8. 1972. godine, a ponovo je počela sa radom u oktobru 1994. godine, u teškim ratnim uvjetima, nakon pauze od 22 godine.

Ova škola danas služi kao izvrsna osnova za upis na nastavničke fakultete.

Potrebno je istaknuti da je u periodu nakon Drugog svjetskog rata došlo do „buđenja“ žena u mnogim područjima. Veliku ulogu u tome su odigrali časopisi. Jedan od njih, „Srpska žena“, bavio se isključivo problemima žena.

U ovom radu se služimo terminom *nastavnici*, uključujući u taj naziv učitelje, nastavnike u osnovnim školama, profesore u srednjim školama, akademijama i fakultetima. Svi su oni nastavnici, mada mnogi insistiraju na diferenciranju ovih pojmova, koji u svojoj osnovi imaju istu bit.

„Koliko smo mi podcijenili prosvjetu pa i njen kamen temeljac – učiteljstvo vidi se i po tome što smo izbacili ovaj poziv iz društvene ljestvice. U neakvoj želji da budemo moderni, ukinuli

smo učiteljske škole, a zajedno sa njima nestalo je i učitelja. Došle su pedagoške akademije i nastavnici. Da bi i tu bilo modernog umjesto tog lijepog i milozvučnog naziva, koji, da parafraziram Gorkog, gordo zvuči, mi smo umjesto tog lijepog i gordozvučnog naziva – učitelj, uveli jezičnu nakaradu – nastavnik razredne nastave.“⁸

Rasprava o mišljenjima o značaju spola

„Da bi se opravdala i razumjela tiranija muškaraca te da bi se dokazalo kako u postizanju vrlina ova dva spola trebaju težiti postignućima posve različitih vrsta, iznesene su mnoge vrlo mudre tvrdnje, ili, nešto jasnije, ženama nije dopušteno imati dostatno snage uma da bi postigle ono što zaista zaslužuje naziv vrline.

Pa ipak se čini, budući da im je dopušteno imati dušu, postoji samo jedan put koji je odredila Božija volja kako bi se povelu čovječanstvo prema vrlini i sreći.“⁹

Žene i muškarci su dvije obale iste rijeke. Ova dva spola imaju svoje različitosti koje se nerijetko pogrešno interpretiraju u „korist“ jednog ili drugog spola. Veoma bitno pitanje je: Koliko je spol bitan u postizanju određenih rezultata i da li utječe na izbor profesije?

„Kako nas samo vrijeđaju oni koji nam savjetuju da budemo tek nježne, kućne beštije! Ona pobjedonosna mekoća, na primjer, koju nam tako često i toplo preporučuju, i koja upravlja putem poslušnosti. Kako su to djetinji izrazi i koliko je beznačajno ono biće – može li ono biti besmrtno.“¹⁰

Spolne razlike najčešće proizilaze iz naučenih obrazaca ponašanja, koji se preporučuju kao ispravni i uputni za ponašanje određenog spola.

Žene se tako stoljećima učilo da budu nježne, poslušne, blage i „kućne beštije“.

„Obavljati sve redovito i temeljito najvažnije je pravilo kojemu žene, koje su uglavnom površno školovane, malo kad pristaju s onom ozbiljnošću s kojom muškarci to čine jer ih se tome uči od djetinjstva. To nemarno nagađanje – jer što bi se drugo

Sarajevo, 1989., str. 373.

⁹ Marry Wollsthorpecraft, *Obrana ženskih prava*, Ženska Infote pres, Zagreb, 1999., str. 26.

¹⁰ M¹⁰ Zbornik radova sa simpozija, *100 godina učiteljstva u Bosni i Hercegovini*, Veselin Masleša, Sarajevo,

moglo reći o onim nasumičnim pokušajima kroz nagonu pamet što se nikad ne podvrgava ispitu razuma? – onemogućuje im da uopćavaju činjenice. I tako danas čine ono što su činile jučer tek zato što su to – činile jučer.“¹¹

„U današnjem je društvu potrebno malo znanja da bi se izgradio jedan gospodin, dječaci se moraju podvrgavati disciplini tijekom nekoliko godina.

Ali u školovanju žena, njegovanje znanja je uvijek podređeno postizanju nekih nematerijalnih, neduhovnih dostignuća. Čak i kad je iscrpljeno raznim ograničenjima i lažnim predodžbama o skromnosti, tijelu nije dopušteno ostvariti onu ljupkost i ljepotu koju opušteni napola oblikovani udovi nikad ne iskazuju. Osim toga, u mladosti se njihove sposobnosti nikad ne potiču kao suparništvo, a kako se ne bave ozbiljnim znanstvenim proučavanjima, makar i bile prirodno oštroumne, ta se pamet prebrzo usmjeruje na životne situacije i ponašanje.

One raspravljaju o učincima i prilagodbi ne tragajući za uzrocima, a složena pravila kojima se prilagođuje ljudsko ponašanje slab su nadomjestak za jednostavna načela.“¹²

Bitno je praviti razliku između pojmova „spol“ i „rod“.

Ova dva pojma se vrlo često koriste kao sinonimi, ali oni podrazumijevaju različita obilježja. Nas su zanimala obilježja kojima spol i rod čine ženu.

Objašnjenja smo pronašli u knjizi Joj Magezio, „Ženske studije“, koja o ovome kaže: „Pod spolom mi podrazumijevamo sve što je biološko u biću žene. To uključuje sposobnost da rađa (bez obzira da li možeš ili ne možeš, da li želiš ili ne želiš imati djecu), zatim, to podrazumijeva naše ženske organe i hormone.

Pod pojmom 'rod' mi podrazumijevamo sve one stvari koje se očekuju od žene njenom kulturom. Na primjer, na žene se gleda kao na osobe koje su spremnije otkrivati svoje osjećaje i o njima pričati. Ako ovako gledamo na te stvari, onda to znači da je društvo više to koje utiče na ono šta je 'žensko' a šta 'muško', nego mi, koji smo rođeni s time. To se jasno vidi ako posmatramo razlike kako se odgajaju dječaci a kako djevojčice. Prema igračkama koje im se daju, vidi se šta se očekuje od njihova roda u budućnosti. Djevojčicama se radije daju bebe lutke ili lutke kojima one

¹¹ Marry Wollsthorcraft, *ibid.*, str. 31.

¹² Marry Wollsthorcraft, *ibid.*, str. 31.

mijenjaju odjeću, dok dječaci obično dobijaju automobile, sportsku opremu i kompjutorske igre.¹³

Postoje mnogi činioci koji utječu na formiranje spolnog identiteta, koji je najizraženiji u doba puberteta, ali koji se razvija od početka života osobe.

Agenti socijalizacije koji su najvažniji svakako su: porodica, škola, vršnjaci, društvene organizacije i slično. A najvažniji faktor, najutjecajnija osoba za odgoj je, svakako, majka. Majke drugačije odgajaju kćerke, a drugačije sinove.

U tom odnosu dolazi do duple identifikacije - majke se identificiraju sa svojim kćerkama, a kćerke sa majkama. Šta utječe na drugačije ponašanje prema djeci različitog spola? Društveni utjecaj, svakako.

„Majke su te koje odgojem utiču na djevojčice i njihovo mišljenje o sebi, iako, naravno, postoje i drugi značajni uticaji. U studiji koju je objavila Ann Oakley, 1979. godine, vidi se da su majke bile daleko sretnije ako bi rodile dječake, a ne djevojčice. Kćerke su izazivale više negativnih osjećanja kod njihovih majki nego sinovi. Postoje dokazi da majke poklanjaju više pažnje i pružaju više podsticaja dječacima, dok su kod svojih ženskih beba više zaokupljene njihovim izgledom. Možda su se stavovi novih generacija žena, 90-tih godina, izmijenili, ali mislim da je sve ovo što sam gore naglasila još uvijek istina. Majke podliježu iskustvu društva u kome dominiraju muškarci. No, i pored toga što mnoge majke zaista pokušavaju odgajati svoju žensku djecu na drukčiji način, često su svjesne da uticaji sa strane bitno utiču na njihove kćerke.“¹⁴

Žensko obrazovanje i posao

Nepobitna je činjenica da je današnjim ženama mnogo lakše nego njihovim bakama. Mogu se obrazovati, mogu glasati na izborima, mogu se kandidirati za predsjednicu države. Condoleezza Rice bi najvjerovatnije bila predsjednica SAD-a da je muškarac i da je bijelkinja. Naravno, to ne možemo tvrditi, ali postoje mnogi indikatori koji govore da bi to bilo tako. Ovako je ona dostigla svoj maksimum, zbog predrasuda i enormnog društvenog utjecaja. Spolna diskriminacija nije tako očita kao prije sto godina, pa ju je zato teško suzbijati, a nemoguće uništiti.

¹³ Joy Magezio, *Ženske studije*, Editio Civitas, Sarajevo, 2001., str. 18

¹⁴ Joy Magezio, isto, str. 136.

„Iako danas nema toliko pritisaka na mlade žene, mnoga od prijašnjih iskustava ostaju, kao što je i seksualno nasilje. Potrebno je uložiti mnogo povjerenja i napora za oblast kao što je, naprimjer, inženjerstvo, koje je još uvijek rezervirano za muškarce. Žene se često osjećaju usamljene i izolirane dok studiraju pojedine predmete, ili dok se bore da dobiju posao za koji se smatra da je 'muški posao'. Djevojke i žene mogu različito osjećati i misliti o svojoj karijeri, pošto je u društvu uvriježeno mišljenje da pametne i uspješne djevojke neće imati sigurnu budućnost. To nas vraća na onu ideju da pametna ili uspješna žena znači opasnost za muškarca. Pred djevojke i žene se često postavlja pitanje: kako uskladiti da budu dobre majke i uspješne radnice? Prema nekim istraživanjima objavljenim u Velikoj Britaniji 1995. godine, vidi se koliko su djevojke napredovale i kako su dobre rezultate pokazale na ispitima, radeći pod veoma teškim uslovima.“¹⁵

Da li su žene zavisniji spol? Nemoguće je dati jednostavan odgovor na ovo pitanje, jer muškarci i žene imaju različite potrebe koje potražuju od suprotnog spola uz gomilu istih, ali u ovim prvim se najvjerojatnije krije odgovor na naše pitanje.

„Od rane mladosti, život djevojaka uglavnom se odvija u odnosu prema drugima. Ovo je još više istaknuto kod djevojaka iz radničkog staleža, koje imaju manje uzora za svoje buduće profesije. Tinejdžerke se jako oslanjaju na svoje momke, bez obzira da li ih imaju ili nemaju. Većina djevojaka je zainteresirana za brak i rađanje djece, čak i kad žele nešto drugo uraditi prije toga.

Vrlo je malo mladih žena koje vide svoju budućnost bez partnera, mada mnogo žena samica žive sretno i uspješno. Iako možda nije potpuna istina, ali je još uvijek snažno očekivanje sigurnosti uz mušku podršku. Ovo je izvan ekonomske neovisnosti, koja se koristi da bi se prikrla emocionalna ovisnost koju muškarci često osjećaju prema ženama. Mit o potrebi muške sigurnosti uključuje znanje o muškoj moći. To je okruženje u kojem se uglavnom djevojke odgajaju, zajedno sa spoznajom o izraženom neprihvatanju društva ženske samostalnosti.

Ova kombinacija ohrabrivanja ovisnosti i negiranja samostalnosti radi protiv žene i njenog osjećaja za vlastitu moć i stvara sukob između želje za životom sa porodicom ili bez nje.

Uprkos, ili možda zbog načina kako se odgajaju ženska djeca u društvu u kome dominiraju muškarci, žene često posjeduju

¹⁵ Joy Magezio, isto, str. 137.

ogromnu emocionalnu snagu i sposobnost opažanja. Koliko je emocionalne raskoši i moći koju osjećaju sve žene!

I pored svih problema sa kojima se suočavamo, važno je ne zaboraviti koliko snage i potencijala posjedujemo u našim umovima.¹⁶

Feminizam i feminizacija

Ima li feminizam veze sa feminizacijom? Ako moramo odgovoriti sa „da“ ili „ne“, onda je odgovor: Da, iako stvar nije tako jednostavna, jer ni ova dva pojma nisu jednostavna. Krenut ćemo od pitanja, šta je feminizam?

Najbolji odgovor smo pronašli u već citiranoj knjizi Joy Magezio:

„Mnogo knjiga je napisano o tome šta je feminizam. U knjizi 'Šta je feminizam?', koju su objavile Juliet Mitchell i Ann Oakley, žene to pitanje posmatraju iz različitih uglova. Stvar je u tome da feminizam znači različite stvari različitim ženama. Na primjer, neke će reći da se feminizam bori za jednakost sa muškarcima u našem društvu, dok će druge reći da feminizam želi promijeniti čitav društveni sistem.“¹⁷

Kako god shvatili feminizam, jasno je da on ima veze sa feminizacijom bilo koje profesije ili društvenog pokreta. Ali, na nesreću, ima veze i sa feminizacijom siromaštva, koja je jako veliki problem u svijetu.

Na seminaru kojeg su organizirali Upravni odbor za ravnopravnost žena i muškaraca (CDEG) i Odbor za obrazovanje u Palači Evrope u Strazburu, od 7. do 8. decembra 2000. godine, raspravljalo se i izneseni su zaključci i rezultati mnogih studija koje su, između ostalog, istraživale i feminizaciju nastavničkog poziva.

Teresa Pinto je na pomenutom seminaru objasnila izraz „ravnopravnost spolova“. Ona kaže: „Pojašnjenje izraza 'ravnopravnost polova/gender ravnopravnost' Izvještaj Otvorene grupe Savjeta Evrope o integrisanom pristupu ravnopravnosti i muškaraca i žena naglašava da je 'ravnopravnost polova suprotna neravnopravnosti polova, a ne razlikama između njih, i da ravnopravnost polova omogućava da se 'razlike' i različitosti pretvore u prednost.“¹⁸

¹⁶ Joy Magezio, isto, str. 137- 138.

¹⁷ Joy Magezio, isto, str. 26.

¹⁸ www.coe-int-t-e human_rights-equality-pdf_EG-ED-(2000)13Serbian.pdf.

Vrednovanje ravnopravnosti i različitosti

Kojim kriterijima se vode pripadnici različitih spolova kada se odlučuju za različite profesije? U našem metodološkom dijelu prikazat ćemo motive za upis na nastavničke faultete. Svjetski istraživači su došli do zanimljivih zaključaka iz ove oblasti.

„Prema dvije studije koje su provedene u Portugalu, kod izbora svoje karijere, djevojčice više od dječaka pridaju značaj kriteriju zadovoljstva poslom kojim se bave (Pinto, 1987.) i porodičnom životu, uključujući majčinstvo.

(Henriques 1994.) Rezultati druge studije koja je provedena u Brazilu među nastavnicima o izboru karijere učitelja (nastavnika u osnovnoj školi) pokazuju da oni biraju ovu profesiju vrlo kasno u svom akademskom životu, na univerzitetu, što znači da je takva odluka potpuno svjesna, dok žene donesu istu takvu odluku mnogo ranije na temelju uvriježenog mišljenja da je podučavanje ženska profesija.“¹⁹

Duži vremenski period se smatralo da djevojčicama nedostaju sposobnosti. Međutim, one danas postižu izvanredne rezultate.

„One nadmašuju dječake na sva četiri nivoa obrazovnog sistema“, objašnjavaju Christian Beaudelot i Roger Establet u svom dokumentu „Allez les filles“, Edition du Sevil, Paris, 1992.. „(U uzrastu od 6 do 11 godina) manje djevojčica mora da ponavlja razred; u nižim razredima srednje škole; (u uzrastu od 11 do 14 godina) manje djevojčica se usmjerava prema kraćem školovanju/skolovanje nižeg stupnja; u višim razredima srednje škole/u uzrastu od 15 do 18 godina djevojčice imaju bolje rezultate u završnim ispitima/one čine 57 % od ukupnog broja đaka koji uspješno završavaju školu; a na univerzitetu su njihove stope prijema još uvijek više.“²⁰

Jedan od najznačajnijih kriterija kojima se mladi vode pri izboru svoje profesije su pretpostavke o nekim poslovima – da su „tipično muški“ i „tipično ženski“.

Ovim kriterijima se mnogo više vode djevojčice, jer se dječaci odgajaju i usmjeruju ka izgrađivanju stava: „Mogu sve što želim“.

¹⁹ Catani Denice: *Os homens es Magisterio as vozes masculinas nos narrativas de formacao*, Revista Portuguesa de Educacao, 1998., pp 22.

²⁰ www.coe-int-te.human_rights-equality-PDF., isto

Poslovi koji se tradicionalno smatraju ženskim su: književnost, umjetnost, socijalni rad, učiteljstvo - sve su to oblasti čiji prestiž se stalno smanjuje. Djevojčice imaju tendenciju da potcjenjuju svoje sposobnosti u oblastima koje se tradicionalno vezuju za muškarce, kao što su: matematika, fizika, tehnologija i istraživanja svih vrsta, a sve to ih čini udaljenijim od usmjeravanja ka karijerama u nekim od ovih oblasti.

7. RODNI STEREOTIPI U OBRAZOVANJU U BOSNI I HERCEGOVINI

„Mama kuha, nana plete, ili sretan ti početak, đache!“ (Početnica, Udžbenik za I razred osnovne škole, Slika – riječ – rečenica, Sarajevo, 2004., str. 6 – 15)

„Bosna i Hercegovina je 1993. godine potpisala međunarodnu konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), čiji član 10 glasi:

'Zemlje potpisnice će poduzeti sve odgovarajuće mjere da bi eliminisale diskriminaciju... u oblasti obrazovanja...', i time preuzela obavezu iz tačke c) ove konvencije, koja glasi: 'Eliminisat će se svi stereotipni koncepti o ulozi muškaraca i žena na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja, te u svim drugim tipovima obrazovanja, koji će pomoći da se ovaj cilj postigne, a posebno će se izvršiti revizija udžbenika i školskih programa te adaptacija nastavnih metoda.'“²¹

Vlasti u Bosni i Hercegovini su usvojile Zakon o jednakosti spolova u BiH (usvojen u maju 2003.), Platformu za akciju ženskih nevladinih organizacija (usvojenu u februaru 2003.), te zaključke konferencije „Ženska civilna scena u BiH - ka rodno senzitivnim politikama“ u organizaciji centra „Žena i društvo“.

Poruke iz školskih udžbenika nerijetko su diskriminirajuće prirode. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, koje odobrava udžbenike za upotrebu, redovno konsultira odluke Vijeća za izradu i praćenje nastavnih planova i programa te, pri odabiru udžbenika, i izvještaje o provjeri posebnih komisija koje su u postdejtonskoj BiH formirane da bi spriječile širenje nacionalnih i etničkih stereotipa i predrasuda, te govora mržnje putem školskih sadržaja.

Međutim, činjenica je da rodni stereotipi žive i formalno. U udžbenicima se ne koristi (kao ni u ostalim pedagoškim dokumentima - diplomama i slično) rodno senzitivan jezik, i u

²¹ [Http -213.149.103.11-download-east_pr_stereotipa.pdf](http://213.149.103.11/download-east_pr_stereotipa.pdf)

njima je jezička norma isključivo gramatički muški rod. „Škola unutar koje istražujemo rodne karakteristike nastavnih sadržaja i metoda koje želimo reformirati, i sama je kadrovski i organizaciono struktuirana uglavnom po izrazitom principu rodne segregacije i hijerarhije moći: direktorsku, izvršnu i disciplinsku vlast imaju uglavnom muškarci, a ženama je po pravilu određena 'pastirska' uloga. Gotovo je sigurno i danas da će dijete u osnovnoj školi imati učiteljicu, da će se škola generalno obraćati djeci u muškom rodu, a da će izvršnu vlast u obrazovnom sistemu, od osnovne škole do univerziteta, imati direktor muškarac.

U BiH je, na primjer, u osnovnim školama najmanje dvostruko više nastavnica od nastavnika. Nemamo zvanični podatak koliko je danas žena na rukovodnim mjestima u tom segmentu školstva, ali njihov broj sigurno nije srazmjeran ukupno zaposlenim ženama u osnovnim školama. Sporni su, dakle, ne samo sadržaji nego i ukupni rodni odnosi moći u školi kao instituciji.

Nastavnička profesija je hijerarhijski podijeljena po rodu. Kako se krećemo ka višim položajima, opada broj žena. Pokazuje se izrazita upornost i tendencijska sličnost sa rezultatima nekih starijih klasičnih stranih istraživanja. U slučaju osnovnih škola, 90,4% nastavnog kadra za najmlađi uzrast bile su žene, dok je procenat žena upraviteljica bio 42,8 %.

U pogledu napredovanja i karijere, muškarci su u tom dobu imali jasnu prednost nad ženama, imali su tendenciju da zauzimaju više položaje, posebno u osnovnom obrazovanju, i u srazmjeri daleko većoj nego što bi ukazivao njihov broj u profesiji kao cjelini. (Ovo su podaci iz klasične studije Ajlin Bern, *Žene i obrazovanje*, London, 1979., i odnosili su se na britansko školstvo, ali su rezultati bili slični diljem razvijenog industrijskog svijeta Zapada, a tendencijski slični mnogim zemljama socijalističkih, odnosno postsocijalističkih zemalja).²²

„Od zida do zida, od vrata do peći, od ručka do večere od jeseni do proljeća, u zidovima, među četiri zida, uzidan, tekao je nelijep ženski život.“ (Zija Dizdarević, *Čitanka za 8. razred*, Beograd, ZUNS, 1996.)

U ovoj rečenici se lijepo ilustrira odnos udžbenika za osnovne škole prema ženama u društvu. Taj odnos je pun poštovanja, empatije, ali i rezignacije i stagnacije.

²² [Http://213.149.103.11/download-east_pr_stereotipa.pdf](http://213.149.103.11/download-east_pr_stereotipa.pdf).

Realizirane su slijedeće aktivnosti u cilju unapređenja rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini:

- Ministarstvo prosvjete i kulture RS-a usaglasilo je aktivnosti koje će biti sastavni dio državnog plana akcije za oblast obrazovanja;
- započeto je s uvođenjem strategije gender-komponentata u obrazovanju;
- „Roze i Plavo“ - priručnik za vaspitače/ice sa gender-komponentom u predškolskom obrazovanju, sa radnim listovima za djecu (zajednički projekat GC RS i GC FBIH);
- Zbornik radova – integriranje principa ravnopravnosti spolova u odgojno-obrazovni sistem Bosne i Hercegovine (zajednički projekat GC RS i GC FBIH);
- „Ravnopravnost spolova - priručnik za učenike i nastavnike“; predmet Demokratija i ljudska prava u srednjim školama (sadrži radionice sa uvrštenom gender-komponentom);
- „Kako premostiti jaz“ - edukativna brošura za mlade (na popularan način govori o odnosima među spolovima, ljubavi, sigurnom seksu, stereotipima, braku, porodičnim odnosima te radu i zapošljavanju (zajednički projekat GC RS i GC FBIH);
- formirana je radna grupa stručnjaka za obrazovanje u okviru projekta implementacije Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, koja ima zadatak da stvori preduvjete za implementaciju ovog zakona u oblasti obrazovanja (Zajednička aktivnost GC RS i GC FBIH);
- saradnja sa univerzitetima na odsjecima za žurnalistiku i socijalni rad.

U skoroj budućnosti planirano je nekoliko realnih ciljeva:

- uključiti gender-komponentu u proces obrazovanja na svim nivoima i u svim predmetima;
- postizanje gender-svijesti nastavnčkog kadra – u cilju osposobljavanja nastavnog kadra za izvođenje nastave sa gender-komponentom;
- gender-senzitivni nastavni planovi i programi i udžbenici;

- državni plan akcije koji se radi po Pekinškoj deklaraciji i platformi za akcije i mjere te sadrži mjere koje će država preduzeti radi poboljšanja ravnopravnosti spolova i sprečavanja diskriminacije na osnovi spola u oblasti obrazovanja. DPA je usvojen.

Feminizacija nastavničkog poziva

Feminizacija nastavničkog poziva označava standardnu pojavu u obrazovnom sistemu, a očituje se u dominirajućem broju žena u nastavničkoj profesiji.

Feminizacija nastavničkog poziva je aktuelna pojava u zapadnom svijetu (na istoku još uvijek nije). Žene su najdominantnije kao nastavnice u osnovnom obrazovanju, i njihov se broj značajno smanjuje u srednjim školama, a na fakultetima se gotovo nigdje ne uočava feminizacija nastavničkog poziva.

Žene, naravno, u svijetu općenito ne dominiraju u obrazovnoj politici i administrativnoj upravi. Naprimjer, Univerzitet u Beogradu je osnovan 1905. godine, a imao je samo jednu rektoricu. Ni jedan univerzitet u Bosni i Hercegovini nije imao ženu za rektora. Na prošlom izboru rektora Univerziteta u Sarajevu, kandidat za ovu funkciju je bila žena, ali na tu funkciju je izabran muškarac.

Na Univerzitetu u Tuzli nastava je organizirana na 13 fakulteta, na 44 studijska odsjeka. Žene su dekan i na tri fakulteta, i to: na Edukacijsko-rehabilitacijskom, Farmaceutskom i Tehnološkom fakultetu.

Parlamentarna skupština Savjeta Evrope je 1995. godine usvojila Preporuku o ravnopravnosti spolova u obrazovanju. Evropska unija već dugo radi na unapređenju gender-ravnopravnosti u obrazovanju.

Godine 1985. usvojena je Rezolucija, u okviru Savjeta Evrope: „Rezolucija definiše sporazum između Savjeta Evrope i ministara obrazovanja da se obezbijede neophodna finansijska sredstva koja će u njihovim obrazovnim sistemima biti na raspolaganju za:

- obezbjeđivanje jednakih mogućnosti za dječake i djevojčice u pristupu svim oblicima obrazovanja i svim vrstama obuka;

- omogućavanje izbora obrazovanja i karijere za djevojčice i dječake, što će im pružiti jednake prilike za zapošljavanje i ekonomsku nezavisnost;
- motivisanje djevojčica i dječaka da izaberu netradicionalna zanimanja, s ciljem obezbjeđivanja pristupa raznovrsnijem spektru poslova, i
- podsticanje i ohrabrivanje djevojčica i dječaka da učestvuju na novim tržištima, posebno tržištima informacione tehnologije i biotehnologije.²³

U školskim udžbenicima, muškarcima se uglavnom pripisuju „atributi moći“, a ženama „atributi služenja“. Međutim, neke zemlje, poput Njemačke i Norveške, ozbiljno su shvatile pitanje ravnopravnosti spolova u svojim udžbenicima i sada se oni u njima prikazuju kao ravnopravni, čak je i jezik izmijenjen tako da obuhvata gender-perspektivu.

Ono na čemu bi se trebalo više raditi je obrazovanje za privatni život. Jer, „Nedostatak obrazovanja za privatni život znači da je priprema dječaka za ovu oblast ograničena i da osnažuje ideju da su djevojčice predodređene da budu neplaćene sluškinje.“²⁴

„Najveći izazov leži u motivisanju i jačanju interesovanja dječaka i djevojčica za sve naučne predmete. Važan faktor koji se ovdje mora uzeti u obzir je činjenica da dječaci i djevojčice imaju različita iskustva, interesovanja i uzore. Dječicama prilagođen ('female-friendly') program prirodnih nauka, koji je zasnovan na stavovima i interesovanjima djevojčica, između ostalog bi obuhvatio sljedeće:

- stavljanje naglaska na praktičnu primjenu prirodnih nauka u vezi sa svakodnevnim životom;
- davanje većeg značaja društvenoj primjeni nauke i tehnologije;
- rješavanje etičkih pitanja u nauci i tehnologiji;
- stavljanje većeg naglaska na estetiku predmeta;
- manje apstraktan izgled, teoretski i čisto intelektualni;
- bliže veze sa fizičkim postojanjem, zdravlje i biologija, kad god je to moguće;

²³ www.becei.org – evropski forumi u pdf. –u – Evropski _ forum.

²⁴ www.becei.org.-evropski forumi u pdf – Evropski _ forum.

- predmeti/kursevi trebaju biti više orijentisani prema osobi, kroz čvrste veze sa ljudskim bićima i njihovim potrebama;
- prikaz relevantnosti predmeta za filozofsku kontemplaciju u našoj kulturi.”²⁵

„Moglo bi se tvrditi da prevelik broj škola (i prevelik broj muškaraca u školama?) nije upoznat ili ih nije briga za ovu temu, pa je pitanje profesionalne odgovornosti da se izvrši pritisak na nastavničku profesiju da postane aktivnija u promovisanju gendera i ravnopravnosti polova u školama.

Jedan korak ka postizanju ovog cilja bi mogao biti razmatranje o profiliranju viših pozicija i preispitivanje metoda menadžmenta, kako bi se 'menadžment' učinio privlačnijim za žene nastavnice, a praksa u učionici privlačnija za muškarce.

Projekat Evropske unije 'Socrates' - Međunarodni projekat o ženama u obrazovnom menadžmentu ('International Project on Women in Educational Menagement' IPWEM) je istražio ovo pitanje i pripremio priručnik za trenere, koji obuhvata iskustva pilot-kurseva koji su vođeni za žene nastavnice u šest zemalja - Češkoj, Finskoj, Islandu, Irskoj i UK.”²⁶

Postizanjem gender-ravnopravnosti u obrazovanju postiže se više ciljeva, a jedan od njih je i povećan broj nastavnika muškaraca i smanjivanje rodni stereotipa o „percipiranju nekih zanimanja kao tipično muških ili ženskih“. Svima bi trebalo biti jasno da to što u nekom pozivu preovladava neki spol ne znači da je taj spol predodređen za bolji uspjeh u tom zanimanju.

Škola je institucija u kojoj se to najbolje može primijeniti i iskorijeniti. Nastavnici, nesumnjivo, igraju veliku ulogu u tome. Savjet Evrope je dao slijedeće smjernice za postizanje tog cilja:

- dozvoliti i stimulirati višestruka iskustva kroz igre i igrokaze (uloge);
- posmatrati svako dijete kako bi se osiguralo da on/ona istražuje nove uloge i nove aktivnosti;
- osigurati da sva djeca imaju jednak pristup svim dijelovima nastavnog plana i programa;
- težiti razvijanju govorničkih vještina kod djece, kao i razvijanju njihovog jezika i vještina sa brojevima;

²⁵ www.becei.org, isto

²⁶ www.becei.org, isto

- osigurati tih prostor za igranje, koji će jednako koristiti dječaci i djevojčice;
- jačati samopuzdanje kod svih učenika/ca nadgradnjom prethodnih uspjeha;
- kreirati atmosferu saradnje a ne konkurencije;
- kod učenika/ca aktivno podsticati samopoštovanje i poštovanje prema drugima;
- postaviti visoka ali realistična očekivanja prema svim učenicima;
- (mišljenja učenika o njihovim vlastitim sposobnostima trebaju biti u skladu sa mišljenjima njihovih nastavnika/ce);
- osigurati da dječaci i djevojčice zajednički dijele zadatke u učionici;
- jednako pohvaliti, nagraditi i ukoriti sve učenike;
- biti oprezan prema utjecaju koji na učenike imaju nastavnici/ce, kao uzori;
- osigurati da djevojčice imaju ista iskustva učenja kao dječaci;
- osigurati da djevojčice dobiju istu pažnju, mogućnost za interakciju i savjet kao dječaci;
- nastavnici/ce trebaju biti svjesni različitih stilova učenja kod njihovih učenika i na njih trebaju adekvatno reagirati;
- dati primjere koji su relevantni za iskustva djevojčica i dječaka;
- osigurati jednak pristup računarima, opremi i nastavnim pomagalima;
- razmišljati o nastavnim metodama, jeziku u interakciji sa dječacima i djevojčicama;
- izbjegavati očekivanja koja su predisponirana po spolu, u smislu ponašanja učenika/ca i izbjegavati bilo kakve reference prema spolu/genderu u pitanjima discipline;
- osigurati da djevojčice imaju jednak pristup školskim prostorima (salama za rekreaciju i sportove, sportskim igralištima itd);
- podsticati oba spola da učestvuju u školskim vannastavnim aktivnostima (dramske sekcije, školski izleti, klubovi itd);

- pravedno podijeliti školske poslove;
- osigurati informacije i savjetovalište o obrazovanju i izboru profesije/karijere;
- pozvati u školu osobe koje se bave poslovima koji su tradicionalni i ne-tradicionalni za njihov spol;
- uspostaviti kontakte sa lokalnom industrijom i sarađivati sa mjestima rada da bi se podsticalo znanje o različitim mogućnostima koje postoje u različitim sektorima, posebno u područjima kojima dominira jedan spol;
- učiniti da izbor karijere i planiranja života (kombiniranje posla i porodice) bude pitanje za oba spola;
- osigurati redovne obuke kroz praksu za savjetnike (ažurirati profile zanimanja: za tehničke poslove više nisu potrebni snažni mišići);
- uvesti modul „Gender i obrazovanje“ u program obrazovanja na univerzitetima;
- pripremiti opciona univerzitetska predavanja o temama: „Gender i obrazovanje“, „Filozofija gendera“, „Sociologija gendera“, „Gender i kultura“, „Gender i razvoj“, ili inkorporirati sadržaj takvih predavanja u druge predmete;
- uključiti dimenziju gendera u razne predmete na fakultetu za koje je to eksplicitno relevantno (psihologija, obrazovanje, socijalna antropologija, biologija, socijalna ekologija, historija, književnost itd), tako da se promovira i njeguje kompleksan pristup multidimenzionalnoj gender-edukaciji;
- dati doprinos programu koji inkorporira dimenziju gendera (programi obuke, udžbenici);
- pripremiti i objaviti dokumente, časopise, nastavna pomagala, metodološke vodiče i statistike koje odražavaju akademska i predavačka iskustva u pitanjima gender-edukacije;
- iskoristiti nove mogućnosti koje pružaju audio-vizuelni i drugi mediji;
- uvesti doktorske studije o obrazovanju i genderu;
- organizirati akademske konsultacije studenata i predavačkog osoblja o pitanjima gendera;

- sarađivati sa relevantnim institucijama u zemlji i inozemstvu;
- uspostaviti laboratorije za akademska istraživanja i tijela koja pružaju inicijalne obuke i obuke kroz rad za instruktore u gender-obrazovanju;
- organizirati seminare i ljetne škole koje nude inicijalne gender-obuke i obuke kroz rad za nastavnike/ce različitih predmeta;
- organizirati akademske konferencije za predavačko osoblje, učenike/ce, postdiplomce i donosioce odluka o pitanjima gendera u akademskom okruženju;
- pripremiti seminare i radionice na međunarodnom, nacionalnom i lokalnom nivou, kako bi se osnažilo znanje i iskustva o ovoj temi;
- uvesti cilj od najmanje 40% za djevojčice i dječake za upis na pedagoške akademije i univerzitetske kurseve u obrazovanju;
- ojačati status pitanja gendera u hijerarhiji društvenih vrijednosti;
- promijeniti status žena u obrazovanju (privući pažnju na kršenje ljudskih prava, diskriminaciju protiv žena, prevelik broj žena na dnu ljestvice u predavačkoj profesiji i preveliku zastupljenost muškaraca na višem nivou u hijerarhiji);
- uspostaviti gender-ravnotežu u predavačkoj profesiji;
- iskoristiti intelektualni potencijal žena;
- ojačati svijest javnosti i kreatora politika o pitanjima gendera u sistemu obrazovanja;
- pokrenuti kampanju za jednake mogućnosti u obrazovanju i specijalizirane žurnale i časopise za ciljnu publiku;
- preduzeti korake da se pojedinci motiviraju u razvijanju svog vlastitog gender-identiteta;
- promovirati postdiplomske ženske studije, do nivoa doktorskih studija;
- gender-obuka mora uzeti u obzir formalne i neformalne aspekte obrazovanja.²⁷

²⁷ www.becei.org, isto

Savjet Evrope je i u Bosni i Hercegovini sproveo niz aktivnosti u oblasti gendera u obrazovanju, većinom na teritoriji Republike Srpske. Neke od tih aktivnosti su:

- održana je radionica „Integracija perspektive ravnopravnosti polova u obrazovni sistem Bosne i Hercegovine“ za sve pedagoge/inje osnovnih i srednjih škola i predškolskih ustanova u Kantonu Sarajevo;
- radna grupa Gender-centra Federacije BiH je donijela zaključak o potrebi da se gender-komponenta uključi u sve predmete koji se proučavaju; u cilju toga su izabrane pilot-škole u Kantonu Sarajevo u kojima se to adekvatno sprovodilo;
- uspostavljena je saradnja sa predškolskim ustanovama grada Banje Luke;
- organizirani su treninzi i novi načini rada u osnovnoj školi „Borisav Stanković“;
- organizirana je obuka za nastavnike osnovne škole „Petar Kočić“ u Prijedoru;
- organizirana obuka za nastavnike Osnovne škole „Petar Petrović Njegoš“ u Banjoj Luci;
- uspostavljena je saradnja sa Univerzitetom Banja Luka.

U zemljama Evropske unije učinjeno je zaista mnogo u afirmaciji gendera u obrazovanju. Svakim danom se ostvaruju novi projekti i vrše nove aktivnosti u postizanju tog cilja, ali teško se boriti sa stereotipnim ponašanjem stvaranim stoljećima. Nekim zemljama nedostaje sposobnog nastavničkog kadra, dok druge imaju višak ove radne snage. U 29 evropskih zemalja zaposleno je više od 6 miliona nastavnika/ca.

METODOLOŠKI OKVIR

Cilj ovog rada je istražiti, analizirati i interpretirati pojavu feminizacije nastavničkog poziva i uzroke njene postojanosti na Univerzitetu u Tuzli.

Ovako postavljen cilj operacionalizirali smo na slijedeće zadatke:

- 1) utvrditi brojčanu i spolnu strukturu nastavnika koji su svoje diplome stekli na Univerzitetu u Tuzli;
- 2) ispitati da li postoji feminizacija nastavničkog poziva na Univerzitetu u Tuzli;

- 3) ispitati i utvrditi najčešće razloge za upisivanje na nastavničke fakultete Univerziteta u Tuzli;
- 4) ispitati da li postoje spolne razlike u motivaciji pri izboru nastavničkih fakulteta;
- 5) ispitati da li nastavnička profesija remeti sklad porodičnog života žene.

Kao odgovor na cilj istraživanja, generalno smo pretpostavili da je feminizacija nastavničkog poziva sve prisutnija pojava u obrazovanju, a da su razlozi njenog postojanja višestruki i različiti.

Imajući u vidu zadatke istraživanja, posli smo od slijedećih pretpostavki.

- 1) Pretpostavljamo da je, od velikog broja nastavnika koji su svoje diplome stekli na Univerzitetu u Tuzli, mnogo veći broj nastavnica nego nastavnika.
- 2) Pretpostavljamo da postoji feminizacija nastavničkog poziva na Univerzitetu u Tuzli.
- 3) Pretpostavljamo da su najčešći razlozi za upisivanje na nastavničke fakultete oni koji proizilaze iz ličnosti onih koji se za taj poziv opredjeljuju, a to su, prije svega: ljubav prema pozivu, ljubav prema određenom predmetu; ljubav prema djeci i mladima; mogućnost skraćenog radnog vremena; ovaj poziv im ostavlja više prostora i vremena za privatni život itd.
- 4) Pretpostavljamo da postoje spolne razlike pri motivaciji za upisivanje na nastavničke fakultete.
- 5) Pretpostavljamo da nastavnička profesija ne remeti (bar ne u velikoj mjeri, i kao drugačije profesije) sklad porodičnog života žene.

U ovom istraživanju naš uzorak su sačinjavali svi nastavnici koji su svoje diplome stekli na Univerzitetu u Tuzli (utvrditi ćemo njihov broj i spol), te prigodan uzorak studenata nastavničkih fakulteta Univerziteta u Tuzli, odnosno 70 studenata.

Zbog prirode teme koju istražujemo, odlučili smo se da ćemo koristiti slijedeće metode: metodu pedagoške dokumentacije, analitičko-deskriptivni metod, *survey-metod*.

Od istraživačkih tehnika koristili smo: intervju i anketiranje.

Ovo istraživanje je provedeno u mjesecu novembru 2007. godine, na nastavničkim fakultetima Univerziteta u Tuzli.

ANALIZA I INTERPRETACIJA ISTRAŽIVAČKIH REZULTATA

Istraživanjem feminizacije nastavničkog poziva na području Tuzlanskog kantona dobili smo rezultate koji su u potpunosti potvrdili naše hipoteze.

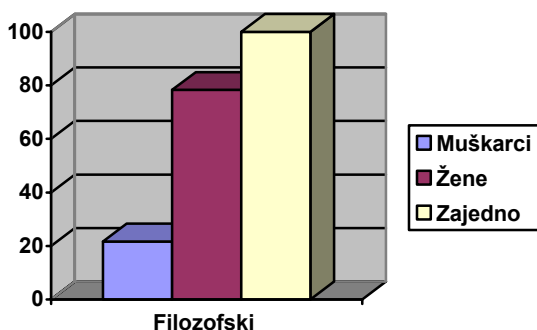
Feminizacija nastavničkog poziva je itekako prisutna na našem području, a razlozi njenog postojanja su različiti i višestruki. U narednom tekstu ćemo to detaljnije obrazložiti, kroz pojedinačne zadatke i hipoteze.

Zadatak br. 1: UTVRDITI BROJČANU I SPOLNU STRUKTURU NASTAVNIKA KOJI SU SVOJE DIPLOME STEKLI NA UNIVERZITETU U TUZLI

Koristeći *survey-metod*, intervju i analizu pedagoške dokumentacije na Univerzitetu u Tuzli, došli smo do slijedećih podataka: Filozofski fakultet ima najviše nastavničkih odsjeka (Razredna nastava, Bosanski jezik i književnost, Engleski jezik i književnost, Njemački jezik i književnost, Turski jezik i književnost, Historija, Tehnički odgoj i informatika).

Na Filozofskom fakultetu, od njegovog postanka (ne računajući Pedagošku akademiju), diplomiralo je ukupno 4474 nastavnika. Od tog broja nastavnika, muškaraca nastavnika je 971 (21,7%), a žena nastavnica 3503 (78,9%).

Grafički prikaz nastavnika koji su diplomirali na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli izgleda ovako:

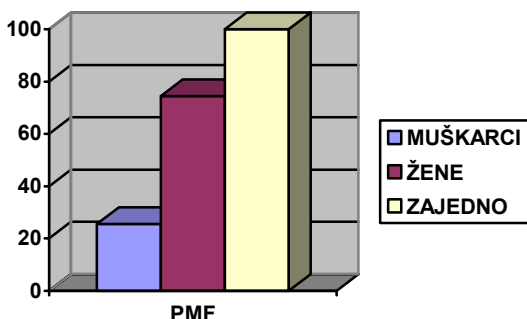


Na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Tuzli nastavnici se obrazuju na pet studijskih odsjeka: Matematika, Fizika, Biologija, Hemija i Geografija.

Na ovom fakultetu do sada su diplomirala 333 nastavnika (novembar 2007.). Od tog broja, nastavnika muškaraca je samo

25,5%, a žena nastavnica je 74,47%. Odnosno, broj nastavnika koji su diplomirali na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Tuzli je 85, a žena nastavnica koje su diplomirale na ovom fakultetu je 248.

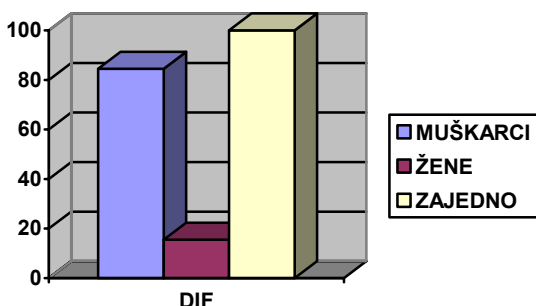
Grafički prikaz izgleda ovako:



Na Fakultetu za tjelesni odgoj i sport, u narodu poznatijem kao DIF, od njegovog osnivanja diplomiralo je 180 studenata, koji su dobili zvanje: profesor tjelesnog odgoja i sporta. Na ovom fakultetu broj muškaraca nastavnika je drugačiji nego na Filozofskom i Prirodno-matematičkom fakultetu.

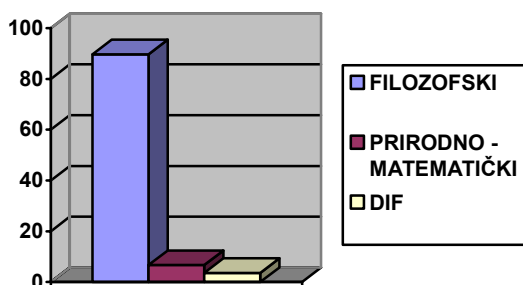
Na ovom fakultetu je diplomiralo mnogo više nastavnika nego nastavnica. Broj nastavnika je 152, a nastavnica 28. U procentima to izgleda ovako: muškaraca nastavnika je 84, 44 %, a žena nastavnica je 15, 5 %.

Grafički prikaz izgleda ovako:



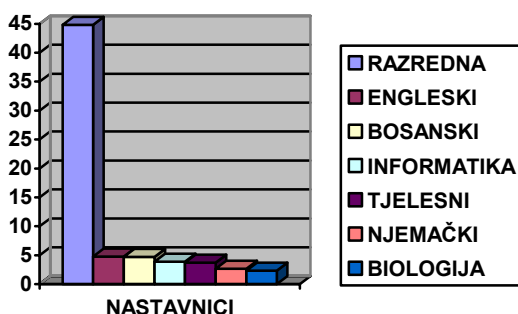
Iz prethodnih tabela i grafikona mogli smo vidjeti da je najviše nastavnika svoje diplome steklo na Filozofskom fakultetu, zatim Prirodno-matematičkom, i Fakultetu za tjelesni odgoj i sport.

Grafički prikaz izgleda ovako:



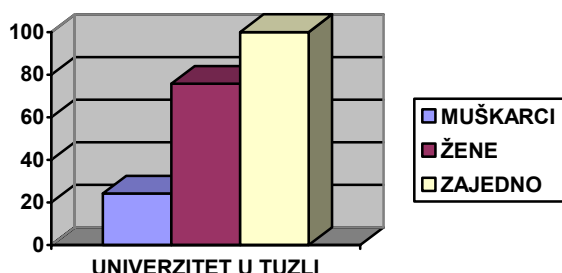
Na svim nastavničkim fakultetima Univerziteta u Tuzli, do 20. novembra 2007. godine, ukupno je diplomiralo 4987 nastavnika. Najviše nastavnika je diplomiralo na nastavničkom odsjeku Razredna nastava - 2236 nastavnika, zatim slijede odsjeci: Engleski jezik i književnost i Bosanski jezik i književnost (broj nastavnika engleskog jezika i književnosti je 237, a nastavnika bosanskog jezika i književnosti 235), te Tehnički odgoj i informatika, sa 194 nastavnika; potom su nastavnici tjelesnog odgoja i sporta, kojih je do sada diplomiralo 180; nastavnika njemačkog jezika i književnosti ima 132; onda slijedi odsjek Biologija, sa 117 diplomiranih studenata, i tako redom. Najmanji broj nastavnika je sa odsjeka formiranog 2003. godine, Turski jezik i književnost, na kojem je do sada diplomiralo četiri nastavnika, četiri djevojke, od kojih su tri „zlatni studenti“ Univerziteta u Tuzli.

Grafički prikaz nastavnika po pojedinim odsjecima:



Spolna struktura nastavnika koji su diplomirali na nastavničkim fakultetima Univerziteta u Tuzli je: muškaraca nastavnika je 1208, ili 24,22%, a žena nastavnica je 3779, ili 75,77%.

Grafički prikaz izgleda ovako:



Zadatak br. 2: ISPITATI DA LI POSTOJI FEMINIZACIJA NASTAVNIČKOG POZIVA NA UNIVERZITETU U TUZLI

Na osnovu uspješno obavljenog prethodnog zadatka, obavili smo i naš drugi zadatak. Utvrđivanjem brojčane i spolne strukture nastavnika koji su svoje diplome stekli na Univerzitetu u Tuzli, došli smo do rezultata koji potvrđuju našu hipotezu da je, od ukupnog broja nastavnika koji su svoje diplome stekli na Univerzitetu u Tuzli, mnogo veći broj nastavnica nego nastavnika, i time utvrdili da je feminizacija nastavničkog poziva na Univerzitetu u Tuzli itekako prisutna.

Na osnovu prethodno iznesenog dijagrama (iz prethodnog zadatka), jasno se vidi u kojoj mjeri je prisutna feminizacija nastavničkog poziva na Univerzitetu u Tuzli. Žena nastavnica je skoro četiri puta više nego nastavnika muškaraca.

Razloga za to je sigurno mnogo, i oni variraju kod različitih osoba, ali sigurno je to da je stereotip kako je podučavanje ženska profesija najodgovorniji za postojanje ove pojave.

Zadatak br. 3: ISPITATI I UTVRĐITI NAJČEŠĆE RAZLOGE ZA UPISIVANJE NA NASTAVNIČKE FAKULTETE UNIVERZITETA U TUZLI

Pretpostavljali smo da su najčešći razlozi upisivanja na nastavničke fakultete oni koji proizilaze iz ličnosti onih koji se za taj poziv opredjeljuju, a to su, prije svega: ljubav prema pozivu; ljubav prema određenom predmetu; ljubav prema djeci i mladima; mogućnost skraćenog radnog vremena; ovaj poziv ostavlja više vremena i prostora za privatni život itd.

Našu hipotezu smo ispitati pomoću ankete u kojoj smo pitali studente nastavničkih fakulteta zašto su se upisali na te fakultete.

Ponudili smo im više odgovora, gdje su mogli označiti više razloga, ali i dopisati svoj razlog ako nije bio ponuđen u pitanju.

Pitanje: Ovaj nastavnički fakultet sam upisao/la zbog:

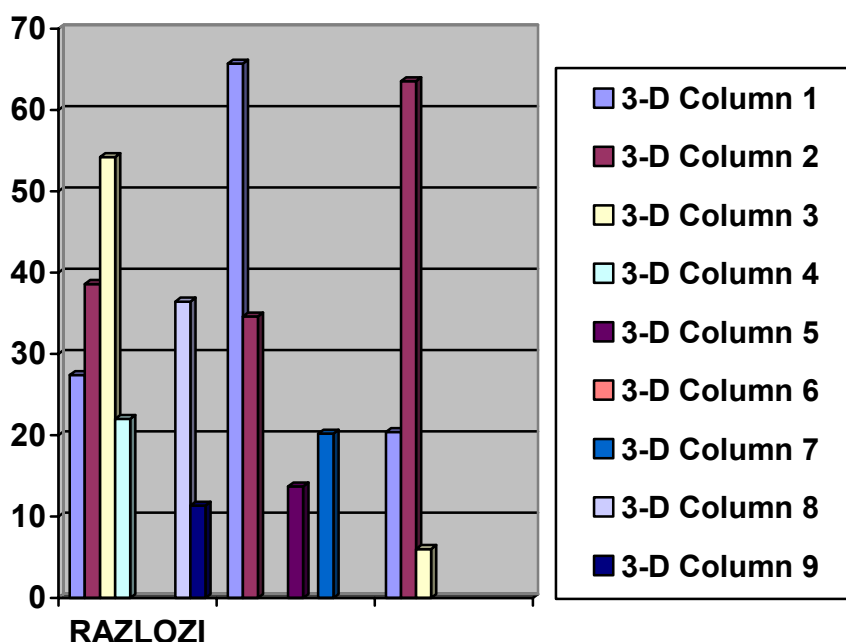
- a) Ljubavi prema ovoj profesiji!
- b) Ljubavi prema predmetu/ima koje ću da predajem!
- c) Zbog lakog upisa na ovaj fakultet!
- d) Mislim da će mi donijeti veliku materijalnu dobit!
- e) To je lagahan posao!
- f) Ostavljat će mi dosta slobodnog vremena!
- g) Mogućnost skraćenog radnog vremena!
- h) Ostavlja dosta vremena za bavljenje drugim poslovima!
- i) _____

Anketnom ispitivanju bilo je podvrgnuto 70 studenata - 39 studentica i 31 student.

Najviše njih je odgovorilo da su nastavnički studij upisali zbog ljubavi prema profesiji, njih 65,7 %. Drugi najčešći razlog upisa je veoma blizu prvom po rezultatima - ljubav prema određenom predmetu je motivirala 63,55 % studenata da upišu ove studije. Veoma interesantan podatak je da 54,23 % ispitanika smatra da je nastavnički poziv lagahan, pa su se tim motivom vodili pri izboru fakulteta.

Snažan motiv upisa na nastavničke fakultete je mogućnost skraćenog radnog vremena (što je posebno bitno ženama). Ovaj razlog je prisutan kod 40,72 % ispitanika, a 36,42 % ispitanika je motivirano mogućim bavljenjem drugim poslovima. Iznenadila nas je činjenica da se 22 % ispitanika opredijelilo za ove fakultete zbog lakog upisa na njih. Budući nastavnici malo vjeruju u svoje slobodno vrijeme u budućnosti - samo 13,7 % ispitanika smatra da će ga imati dosta. Ostale razloge je navelo 11,34 % ispitanika, ali ti su razlozi uglavnom sastavni dijelovi već pomenutih razloga, npr.: ljubav prema djeci.

Grafički prikaz izgleda ovako:



Zadatak br. 3: ISPITATI DA LI POSTOJE SPOLNE RAZLIKE U MOTIVACIJI ZA UPISIVANJE NA NASTAVNIČKE FAKULTETE

Zanimljiva je spolna razlika u motivima za upisivanje na nastavničke studije. Čak 92% ispitanika, njih 64-ero, smatra da su motivi za upisivanje na nastavničke studije drugačiji kod žena i muškaraca.

Zašto misle da je to tako?

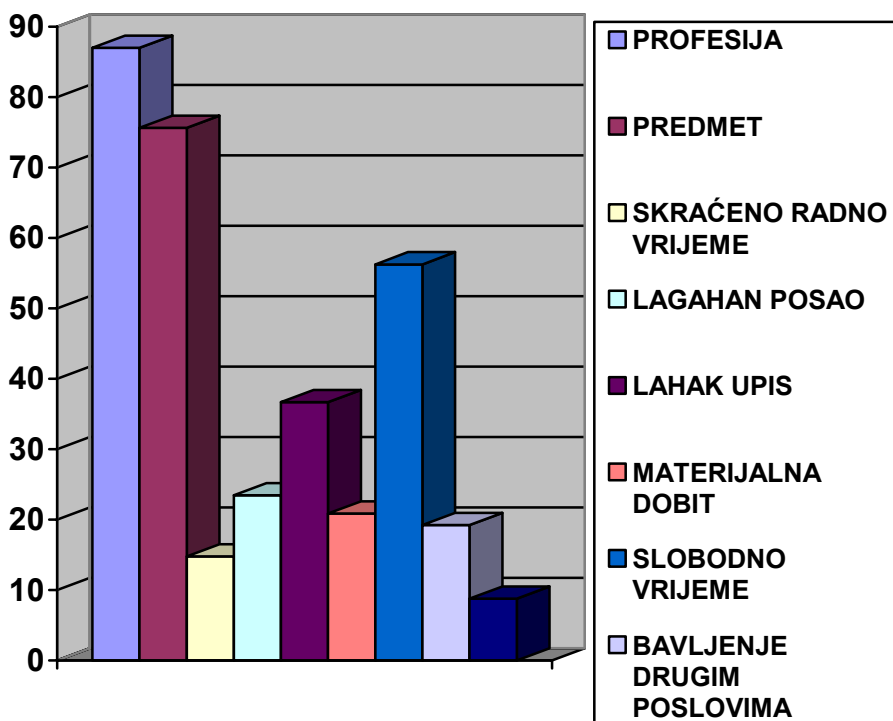
Najveći broj studenata naveo je, kao razloge, slijedeće: da su žene emotivne, da više vole djecu, zbog mogućnosti skraćenog radnog vremena, i zato što je to „posao za žene“, a da se muškarci najčešće upisuju na ove fakultete zbog toga što su dobri u određenoj oblasti, zbog toga što im se to čini kao lagahan posao i slično.

Većina ispitanika smatra da je muškarcima glavni motiv za izbor profesije ambicija i ekonomski prosperitet, a ženama, prije

Ženama je najbitniji faktor ljubav prema profesiji, zatim određeni predmet, skraćeno radno vrijeme i lagahan posao.

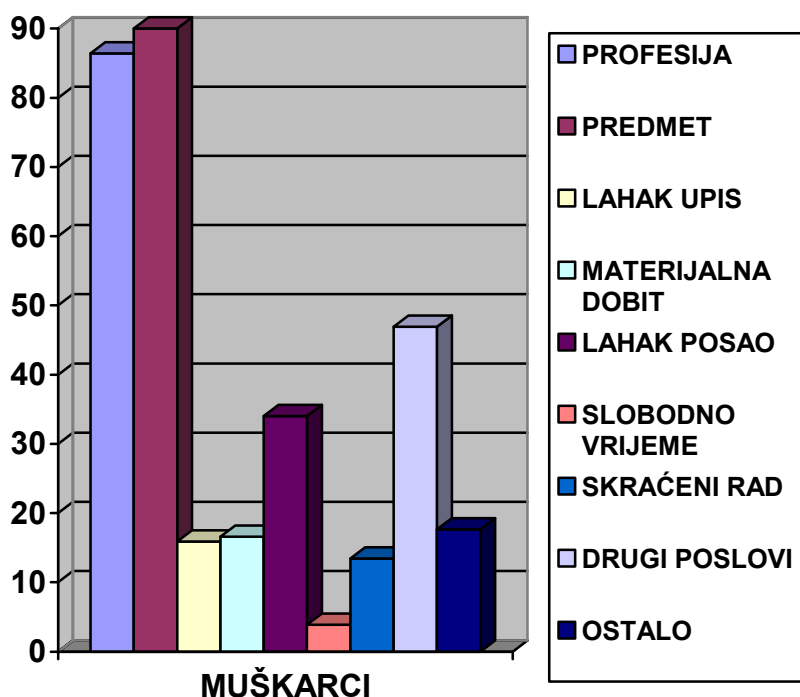
Među anketiranim, 23,45 % njih smatra da će im nastavnički posao osigurati veliku materijalnu dobit, dok 20,85 % budućih nastavnica vjeruje da će imati dosta slobodnog vremena.

Grafički prikaz izgleda ovako:



Međutim, muškarcima je najbitniji motiv za upisivanje na ove fakultete ljubav prema određenom predmetu, ljubav prema profesiji i mogućnost bavljenja drugim poslovima. Također, muškarci su ti koji su najviše navodili ostale razloge zbog kojih su upisali ove studije, iako su oni uglavnom sastavni dijelovi navedenih razloga, poput „fizičkih aktivnosti“ za upisivanje na Fakultet za tjelesni odgoj i sport.

Grafički prikaz izgleda ovako:



I u ovom zadatku naša hipoteza je potvrđena, jer smo pretpostavljali da postoje spolne razlike pri izboru nastavničkih studija.

Mnogi odgovori koje smo dobili u ovoj anketi potvrđivali su najčešće razloge postojanja feminizacije nastavničkog poziva, koje smo spominjali kroz teorijski dio ovog rada. Mnogi ispitanici su naveli da je nastavnički poziv „posao za ženu“, što ide u prilog uvriježenom, stereotipnom mišljenju; zatim, da se žene odlučuju na ovaj poziv zbog skraćenog radnog vremena (da bi imale više vremena za porodicu), da su žene emotivnije, da više vole djecu, i slične argumente, koji idu u pravcu dokazivanja feminizacije nastavničkog poziva na našem području.

Zadatak br. 5: ISPITATI DA LI NASTAVNIČKA PROFESIJA REMETI SKLAD PORODIČNOG ŽIVOTA ŽENE

Jedan od najvjerojatnijih razloga postojanja feminizacije nastavničkog poziva je taj što je ona u visokoj korelaciji sa ženinim porodičnim životom, sa tradicionalno ženskim ulogama supruge i majke. Učiteljica odgaja u školi, ona odgaja i kod kuće. Postoje mnogi dokazi koji idu u prilog tezi da se žene opredjeljuju za ovaj poziv zbog toga što je sličan njihovim poslovima kod kuće, i zbog toga što im ostavlja dosta vremena za porodični život, što smo našim istraživanjem potvrdili.

Ženama je mogućnost skraćenog radnog vremena mnogo važnija nego muškarcima, dok muškarci mnogo više insistiraju na punoj radnoj normi.

Pitali smo studente, da li smatraju da nastavnička profesija remeti sklad porodičnog života žene, i ponudili im tri odgovora:

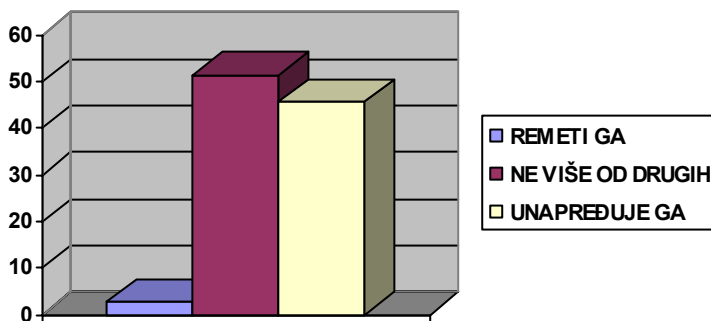
- da, mnogo ga remeti;
- ne više od drugih profesija;
- uopće ga ne remeti, naprotiv, unapređuje ga!

Da nastavnička profesija mnogo remeti sklad porodičnog života misle dva ispitanika (studentica i student), odnosno 2, 86 % ispitanika.

Nastavnička profesija ne remeti sklad porodičnog života žene, ne više od drugih profesija, misli 36 ispitanika (21 studentica i 15 studenata), što procentualno iznosi 51,43 % ispitanika.

Nastavnička profesija uopće ne remeti sklad porodičnog života žene, naprotiv, unapređuje ga, smatraju 32 studenta (18 studentica i 14 studenta), ili 45,72 %.

Grafički prikaz izgleda ovako:



Našim rezultatima potvrdili smo sve postavljene hipoteze.

ZAKLJUČAK

Feminizacija nastavničkog poziva na Tuzlanskom kantonu je vrlo očita pojava. Očituje se u skoro četiri puta većem broju nastavnica koje su diplomirale na nastavničkim fakultetima Univerziteta u Tuzli. Na Univerzitetu u Tuzli, nastavnici se obrazuju na tri fakulteta: Filozofskom fakultetu, Prirodno-matematičkom fakultetu, i Fakultetu za tjelesni odgoj i sport, na kojima mogu steći slijedeća nastavnička zvanja:

- nastavnik razredne nastave,
- profesor bosanskog jezika i književnosti,
- profesor engleskog jezika i književnosti,
- profesor njemačkog jezika i književnosti,
- profesor turskog jezika i književnosti,
- profesor tehničkog odgoja i informatike,
- profesor historije,
- profesor geografije,
- profesor matematike,
- profesor fizike,
- profesor biologije,
- profesor hemije,
- profesor tjelesnog odgoja i sporta.

Na ovim nastavničkim fakultetima, od njihovog nastanka, uspješno je diplomiralo 4987 nastavnika. Broj nastavnika muškaraca je 1208, ili 24,22 %, a broj žena nastavnica je 3779, ili 75,77 %.

Najviše nastavnika je svoje diplome steklo na Filozofskom fakultetu (89,72 %). Na ovom fakultetu do sada je diplome steklo 4474 nastavnika - 971 nastavnik i 3503 nastavnice. Dakle, muškaraca nastavnika koji su diplomirali na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli je 21,7 %, a žena nastavnica je 78,29 %.

Na Prirodno-matematičkom fakultetu u Tuzli, do 20. novembra 2007. godine, diplomirala su 333 studenta (6,68 %). I na ovom fakultetu feminizacija nastavničkog poziva je jako izražena. Žena nastavnica je 248, ili 74,47 %, dok je muškaraca nastavnika samo 85, ili 25,5 %.

Na Fakultetu za tjelesni odgoj i sport diplomiralo je 180 nastavnika. Međutim, spolna struktura nastavnika koji su diplomirali na ovom fakultetu je dijametralno suprotna. Broj

nastavnika muškaraca je 152, ili 84,44 %, dok je žena nastavnica koje su diplomirale na ovom fakultetu 28, ili 15,5 %.

Najviše nastavnika na Univerzitetu u Tuzli diplomiralo je na studijskom odsjeku za razrednu nastavu, na kojem je diplomiralo 2236 nastavnika, ili 44,84 %.

Drugo mjesto po broju diplomiranih nastavnika zauzima odsjek Engleski jezik i književnost sa 237 diplomiranih nastavnika, ili 4,75 %, a veoma blizu je odsjek Bosanski jezik i književnost sa 235 diplomiranih nastavnika, što u univerzitetskom nastavničkom procentu iznosi 4,73 %.

Najmanje nastavnika izašlo je sa najmlađeg nastavničkog odsjeka na Univerzitetu u Tuzli, Turski jezik i književnost - zasad samo četiri nastavnika.

Navednim podacima dokazali smo postojanje feminizacije nastavničkog poziva na Univerzitetu u Tuzli.

Namjera nam je bila ići i korak dalje, te pokušati istražiti uzroke zbog kojih ona postoji. To smo uradili anketnim ispitivanjem studenata nastavničkih fakulteta Univerziteta u Tuzli. Anketnom ispitivanju je bilo podvrgnuto 70 studenata, 39 studentica i 31 student. Od njih smo saznali da su najčešći razlozi za upisivanje na nastavničke fakultete slijedeći:

- ljubav prema profesiji, koja je motivirala 65,7 % ispitanika;
- ljubav prema određenom predmetu motivirala je 63,55 % ispitanika;
- 54,23 % studenata misli da je njihov budući posao lagahan, pa im je to bio motiv pri upisivanju na nastavnički fakultet;
- skraćeno radno vrijeme je privlačno za 40,72 % studenta;
- mogućnost bavljenja drugim poslovima je zanimljiva za 36,42 % ispitanika;
- 22 % studenata su se opredijelili za nastavničke fakultete zbog lakog upisa na njih;
- 20,2 % studenata smatra da će im njihov budući posao donijeti veliku materijalnu dobit, pa im je i to bio snažan motiv pri odabiru fakulteta;
- ostale razloge je navelo 11,34 % ispitanika.

Postoji i spolna razlika u motivaciji pri izboru nastavničkih studija.

Muškarcima je najbitnija ljubav prema određenom predmetu, ljubav prema profesiji, bavljenje drugim poslovima (najčešće su ih navodili studenti jezičkih odsjeka) i 34 % ispitanika muškog spola smatra da je njihov budući posao lagahan.

Ženama je, pak, najbitnija ljubav prema profesiji, ljubav prema određenom predmetu i skraćeno radno vrijeme, što uopće ne čudi, jer sa skraćenom radnom normom imaju više vremena za porodični život i obaveze u njemu. I 36,7 % budućih nastavnica svoj budući posao smatraju lagahnim.

Šezdeset četiri (64) ispitanika, odnosno 91,59 %, smatra da su motivi za upisivanje na nastavničke fakultete drugačiji kod žena i muškaraca, dok samo njih 6, ili 8,57 %, ne misli da postoje spolne razlike pri upisivanju na nastavničke fakultete. Najčešći odgovori na pitanje, zašto misle da su motivi upisivanja na nastavničke fakultete drugačiji kod žena i muškaraca, idu u prilog ženskoj senzibilnosti i muškoj ambiciji, ili njenom nedostatku.

Pretpostavljali smo da se žene češće opredjeljuju za nastavnički poziv zbog toga što im on ostavlja više vremena za porodični život, i što postoji visoka korelacija tradicionalno ženskih uloga supruge i majke sa nastavničkim pozivom.

Našim rezultatima smo dobili podatak da najveći procenat ispitanika smatra kako nastavnička profesija ne remeti sklad porodičnog života žene, bar ne više od drugih profesija. To mišljenje dijeli 36 ispitanika, odnosno 51,43 %. Samo 2,86 % ispitanika smatra da nastavnička profesija mnogo remeti sklad porodičnog života žene.

Nasuprot njima, 32 ispitanika, ili njih 45,72 %, smatra da nastavnička profesija uopće ne remeti sklad porodičnog života žene, nego da ga unapređuje.

Tim rezultatima potvrdili smo svoje hipoteze o visokoj korelaciji između tradicionalno ženskih uloga supruge i majke i nastavničke profesije.

Potvrdili smo da se žene opredjeljuju za ovaj posao zbog ustaljenog stereotipnog mišljenja kako je učiteljstvo posao za ženu.

Žene, pak, još uvijek nisu ni blizu ravnopravnosti u višim obrazovnim institucijama i instancama: univerzitetima, upravnim odborima, ministarstvima, a pogotovo ne dominiraju u njima.

Gotovo je sigurno da će dijete u osnovnoj školi imati učiteljicu, a na fakultetu mnogo više profesora nego profesorica. Teško je izmijeniti ovakvu situaciju, jer je sve povezano sa tradicijom i svijesti ljudi u društvu u kojem još uvijek vladaju

muškarci. Žene imaju deklarativnu ravnopravnost, ali obrasci ponašanja se još uvijek ravnaju po principu „tipično muški“ i „tipično ženski“ poslovi.

Potrebna je velika hrabrost da bi se jedna mlada djevojka odlučila za karijeru inženjera i slične oblasti u kojima su žene iznimna rijetkost. U takvim oblastima žena se mora dvostruko više dokazivati, i na poslu - da je jednako sposobna kao njene muške kolege, a još više u društvu, koje joj stalno sugerira da to nije „posao za ženu“, da treba razmišljati o djeci, i da sa takvim poslom definitivno neće moći imati sve pod kontrolom. Nije nimalo čudno da se žene češće odlučuju za tradicionalno „ženska zanimanja“, zbog kojih će biti prihvaćene u društvu i zbog kojih njihov privatni život neće mnogo patiti.

Izmijeniti takvo stanje jeste teško, ali ne i nemoguće. Škola je institucija koja ima najveći utjecaj u tome, i jedina koja takvo stanje može popraviti. Mnogo je načina kroz koje se ravnopravnost muškaraca i žena može pomoći sa tačke na kojoj se nalazi, i usmjeriti u ispravnijem smjeru. Promicanje muške i ženske ravnopravnosti u svakom pogledu: kroz školske užbenike, radionice, nastavu, kao i sve aktivnosti koje se već čine u mnogim zemljama svijeta a koje smo spominjali u ovom radu. Iskreno se nadamo da će se svijest građana o ovim temama promijeniti i da će s vremenom svi imati jednake šanse, bez obzira na spol.

LITERATURA

- Ajanović, Dževdeta & Stevanović, Marko: *Školska pedagogija*, Prosvjetni list, Sarajevo, 1998.
- Brkić, Milenko & Hadžić-Suljkić, Mirzeta: *Preopterećenost učenika*, Jela educa, Tuzla, 2001.
- Catanni, Denice: *Os homenes es Magisterio as vozes masculines nos narrativas de formacao*, Revista Portuguesa de Educacao, 1998.
- Ćatić, Refik & Stevanović, Marko: *Pedagogija*, PF Zenica, 2003.
- Grupa autora: *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Zagreb, 1963.
- Magezio, Joy: *Ženske studije*, Editio Civitas, Sarajevo, 2001.
- Papić, Mitar: *Stazama prosvjete i kulture*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1966.
- Pateman, Carole: *Ženski nered - Deklaracija, feminizam i politička teorija*, Ženska infote press, Zagreb, 1998.

Pejanović, Đorđe: *Srednje i stručne škole u Bosni i Hercegovini od početka do 1941. godine*, Svjetlost, Sarajevo, 1963.

Wollstorf, Mary: *Obrana ženskih prava*, Ženska infote press, Zagreb, 1999.

Zbornik radova sa simpozija: „100 godina učiteljstva u Bosni i Hercegovini“, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.

Internet:

[www. Wikipedia.org](http://www.Wikipedia.org).

[www. beotel. yu / nenadic / profesija. html](http://www.beotel.yu/nenadic/profesija.html).

[www. 213. 149. 103. 11. – download-east_pr_stereotipa. pdf](#).

[www. awin. org. Yu. NAP – pdf. Radna _ verzija_ nacrta_ NAP. pdf](#).

[www. becei. org. – evropski forumi u pdf – u. Evropski _ forum _ No \(1\) _ f _ 2006. pdf](#).

[www. coe. int – t – e – human _ rights – equality – PDF – EG – ED \(2000\) 13 _ Serbian – pdf](#).

[www. coe. int – t – e – human _ rights- equality – PDF _ EG-S – GS \(2004\) Rapfin _ Serb. pdf](#).

[www. gc. Vladars. net – GET – Pekinska _ deklaracija. pdf](#).

[www. helsinki. org. yu. doc- pubs – files- srp – Sveske 23. pdf](#).

[www. idi. hr. – cerd – projekti – obr – nast – stanje u europi. pdf](#).

[www. see – educop. net – education _ in – pdf – per – 06 – obraz _ sr _ yug-ser – srb -2002. pdf](#).

[www. see – educop. net – education _ in. pdf – workshop – tesee- dokumenti – tesee – report – montenegro. org. pdf](#).